

LAUSUNTO

25.10.2022

Eduskunnan valtiovarainvaliokunnan kunta- ja terveysjaosto

Viite: Asiantuntijalausunto, pyyntönne 19.10.2022

RUOKA-AVUN TÄMÄNHETKINEN KYSYNTÄ, NÄKYMÄT ENSI VUODELLE SEKÄ TOIMINNAN TAVOITTEET JA PAINOPISTEET

Ruoka-avun tämänhetkinen kysyntä

Kaikki ruoka-aputoimintaan kuvaavat indikaattorit ja kyselyt kertovat yhtä. Kauppojen elintarvikehävikki vähenee, joka lähtökohtaisesti on hyvä asia hävikin vähentämisen näkökulmasta ja on vähittäiskauppasektorin omien tavoitteiden mukaista. Ruoka-avustustoiminnan näkökulmasta se tarkoittaa hävikkiruoan jakelukanavien muuttumista sekä toimintatapojen uudelleen organisointia.

Vastaavasti yhtä pitävää näyttö on siitä, että hävikkiruoan kysyntä on kasvanut ainakin Ukrainan pakolaisten osalta ja monessa jakopisteessä jopa tuplannut hakijamäärän. Myös inflaation vaikutus tulee väistämättä näkymään vähävaraisten ihmisten ruoka-aputoiminnan tarpeeseen.

Voidaan pitää toteennäytettynä, että ruoka-avun kysyntä kasvaa ja saatavuus vähenee parhaillaan.

Näkymät vuodelle 2023

Ruoka-aputoiminta on heterogeeninen joukko yhdistyksiä ja seurakuntayhteisöjä, jossa ruoka-aputoiminnassa olevat vastuuhenkilöt ja vapaaehtoistyöntekijät ovat pääsääntöisesti melko ikääntyneitä vapaaehtoistyöntekijöitä.

Sosiaali- ja terveysministeriön kautta jaettava valtionavustus ei ole käytettävissä valtaosalle ruoka-apujärjestöjä, koska toimiva ja tasapuolinen rahoitusmekanismi puuttuu. Samarian kautta kulkenutta valtionavustusta kehitettiin 2016–2020 siitä lähtökohdasta, että sitä voisi hakea jokainen ruoka-aputyötä tekevä yhdistys. Valtionavustuslaki tai se miten sitä on sovellettu 2020 alkaen on kuitenkin tällaiseen toimintaan joustamaton ja lopulta kaikki vastuu järjestöjen tekemistä virheistä kaatui päähakijan vastuulle, sisältäen merkittävän taloudellisen- ja mainehaittariskin. Esimerkkinä taloudellisesta vastuunkannosta, voidaan mainita vaikkapa keväällä 2021 koronavirus pandemian vuoksi vaikeuksiin joutunut ja konkurssiin ajautuneen Waste for Taste ry:n saama valtionavustus on nyt

STM:n takaisinperittävänä Samarialta. Useita muitakin esimerkkejä vastuun jäämisestä päähakijalle on olemassa. Mainehaitasta esimerkiksi käy kesän 2021 tilanteesta, jossa koronavirus pandemian rajoitustoimien vaikutuksesta yhdistykset eivät kyenneet toimittamaan valtionavustuksen vuosiselvitystä ajoissa Samarialle, myöhässä pidettyjen yhdistysten hallinnollisten kokousten vuoksi. Osa yhdistyksistä oli tulkinnut tilapäistä ohjeistusta väärin, olettaen että myös kirjanpidon valmistumisella ei ole kiirettä, vaikka säädösten tarkoitus oli vain antaa mahdollisuus pitää vuosikokoukset tavanomaista myöhemmin. Tällainen tulkinnan vaikeus on pienille järjestöille tyypillistä ja toisintuu monin tavoin erilaisia valtionavustusten ohjeita käsiteltäessä. Prosessissa päähakijan uskottavuus kyseenalaistettiin siinä määrin, että edellä mainitun kaltaisten syiden vuoksi ministeriö ilmoitti hylkäävänsä 78 järjestön hakemuksen. Melko tarkasti tasan vuosi sitten apua käsittelyn kohtuullistamiseksi saatiin laajasti kansanedustajilta ja jopa eduskuntaryhmiltä ja lopulta puolet aiempien vuosien avustuksesta myönnettiin Samarian hakukokonaisuuteen.

YLE Mot käsitteli samaan aikaan muutamien tarkkaan valittujen yhdistysten hartaustoimintaa tavalla, jossa unohtui kokonaan diakoniatyön pitkät seurakunnalliset juuret sekä se, että valtaosalla toimijoista ei ole hartaustoimintaa. Kritiikki kohdistui juuri Samarian hakukokonaisuuteen. Toimituksen taustavaikuttimet eivät ole täysin selvinneet, mutta pitkälti virheelliset väittämät on voitu korjata. Samoin kritiikin kohteeksi joutuneet ovat tarkentaneet joitakin käytäntöjään.

Kaikille ruoka-aputyötä tekeville järjestöille tarkoitettu avoin hakumenettely Samarian kautta keskeytettiin Samarian omasta toimesta, näiden prosessien käsittelyn yhteydessä, jolloin viimeistään oli selvää että yleisellä tasolla valtionavustuslaki ja sen tulkinta nykyisellä tasolla, tulkitsijan virkavastuulla, ei ole yhdistettävissä eduskunnan tahtoon antaa suoraa avustusta pienille ruoka-apujärjestöille, eikä myöskään sovitettavissa nykyisenkaltaisena järjestelmänä järjestöjen reaalielämään siinä laajuudessa, kuinka sitä toteutettiin vuosina 2016 – 2020.

Vuodelle 2023 kaikilla valtakunnallisilla hakukokonaisuuksilla on mahdollisuus hakea valtionavustusta tasapuolisesti, esimerkiksi keskusjärjestöjen kautta, mutta käytännössä tähän tehtävään ei voi ryhtyä kuin sellainen taho, joka valmis kantamaan kaikkien mukana olevien järjestöjen virheet taloudellisesti ja toiminnallisesti.

Kotimaisen avustustyön liitto ry ei ole katsonut voivansa toimia tässä roolissa, jossa Samaria on toiminut aiemmin, koska toiminnallinen riski on liian suuri sen omaan taloudelliseen kantokykyyn nähden sekä roolin muuttuminen rahan mahdollistajaksi, muuttaisi sen omaa suhdetta rinnalla kulkijasta ja kehittäjästä rahoittajaksi. Näistä syistä sen jäsenjärjestöistä valtaosa ei ole mukana valtionavustuksen haussa. Lisäksi Samarian hakemuksessa on ollut runsaasti täysin järjestäytymättömiä ruoka-aputoiminnan yhdistyksiä.

2023 hakemuksia ei ole käsitelty, joten näkymät tältä osin eivät vielä riittävästi ole avattavissa. Järjestäytymättömät hävikkiterminaalit taistelevat olemassaolostaan polttoaineiden, sähkön ja lämmityskustannusten voimakkaan hinnan nousun vuoksi. Ilman rahoitusta jotkut tai useat voivat joutua lopettamaan toimintansa, joiden vaikutukset voivat olla paikkakuntaakohtaisesti merkittäviä. Ruoka-avun kysynnän odotetaan kasvavan kevätkaudella 2023 inflaation vaikutuksesta sekä Ukrainassa asuinolosuhteiden heikentyessä talviaikana, jolloin pakolaisten määrä edelleen kasvaa. Valtionavustuksen hakijoina ovat 2023 ne keskusjärjestöt, jotka ovat ilmeisesti valmiita kantamaan riskin jäsenjärjestöjensä puolesta – joka tietäen tai tiedostamatta.

Samarian kautta sulkeutuneen hakumahdollisuuden vuoksi olemme suositelleet järjestöille tarkkaa seurantaan hyvinvointialueiden järjestöjen toiminta-avustusten hakuprosessien osalta.

Samaria rf on omassa valtionavustushakemuksessaan 2023 koonnut 19 keskeisen järjestön yhteishakemuksen, jossa pääpainopisteenä ovat sellaiset toimijat, jotka ovat toisille järjestöille hävikkiterminaleja tai logistiikkaketjun tärkeitä osatekijöitä, mutta jotka eivät voi mitään muuta kautta hakea valtionavustusta, kuin Samarian kautta. Kaikkinensa riippumattomat järjestöpohjaiset hävikkiterminaalit ovat volyymiltaan maamme suurimpia, esimerkiksi Leivän tuki ry – Brödets Stöd rf on yksin viisi kertaa suurempia hävikkiruokan määriltään, kuin Vantaan ja Helsingin hävikkiterminaalit yhteensä. Pienten ruoka-aputoimijoiden ruokan saatavuuden kannalta kaikki maamme hävikkiterminaalit ovat tärkeitä, mutta etenkin kunnallisen ja seurakunnallisen rahoituksen ulottumattomissa olevat suuret järjestäytymättömät hävikkiterminaalit ovat kaikkein oleellisin valtionavustusta tarvitseva ryhmä. Rahoitus turvaa valtionavustuksen ulkopuolella toimivien järjestöjen hävikkiruokan saannin tilanteessa, jossa kauppojen elintarvikkeiden saatavuus vähenee merkittävästi.

Toiminnan tavoitteet ja painopisteet

Järjestötoiminnan yhteistyö on kehittynyt viimeisten vuosien aikana ja ruoka-aputyön erilaiset verkostot sekä kehittämishankkeet ovat osaltaan parantaneet järjestöjen yhteistoiminnallisia tavoitteita. Kehittämishankkeet ovat siten perusteltuja, mutta niiden rahoitus olisi tullut järjestää Stean rahoituskanavasta, ei suhteellisen pienestä erityismäärärahasta, joka on suunnattu ruoka-aputoimintaan järjestöille. Kehittämistyön osuus valtion 2023 määrärahasta on vähintään 20 %.

Lisätietoa aiheesta:

Ismo Valkoniemi, ruoka-aputyön asiantuntija, toiminnanjohtaja
Samaria rf
puh. 040 741 5577, ismo.valkoniemi@samaria.fi